

КЫРГЫЗСТАНДАГЫ ЭКОНОМИКАЛЫК ӨСҮШТҮН НЕГИЗГИ БАГЫТТАРЫ

Дүйшөнбиева Э.К.

Дүйшөнбиева Эльза Кубандыковна – ага окутуучу,
Жусуп Баласагын атындагы КУУ, Бишкек ш.

УДК-336

Аннотация Бул макалада Кыргыз Республикасынын социалдык-экономикалык өнүгүшүнүн актуалдуу көйгөйлөрү каралган. Өндүрүштүн өсүшүнүн суроолору, ишканалардын инвестициялык мүмкүнчүлүктөрү жана көйгөйлөрү, экономиканын өсүшүнүн актуалдуу мүмкүнчүлүктөрү каралган.

Түйүндүү сөздөр: инновация, салым, акционердик коом, экономикалык өсүш, үй чарба.

Основные направление экономического роста Кыргызстана

Аннотация В статье рассмотрены актуальные проблемы социально-экономического развития Кыргызской Республики. Рассмотрены проблемы роста производства, инвестиционные возможности фирмы и проблемы, актуальные возможности развития экономики.

Ключевые слова: инновация, инвестиция, акционерное общества, экономический рост, домашнее хозяйство.

The main direction of economic growth in Kyrgyzstan

Annotation The article deals with topical problems of social and economic development of the Kyrgyz Republic. The problems of production growth, investment opportunities and challenges of the company, current possibilities of economic development.

Key words: innovation, investment, joint-stock company, economic growth, household.

Экономикалык өсүш баардык өлкөлөрдүн алдында турган экономикалык проблема болуп саналат. Анын динамикасы боюнча улуттун экономикалык өнүгүүсү, калктын турмуш денгээли жөнүндө жана өлкөдө ресурстардын чектелүү проблемасы кантип чечилип жатканын билүүгө болот. Ошондуктан аны өтө өнүккөн жана начар өнүккөн өлкөлөрдүн баарысынын окумуштуулары тең катар изилдеп келишет. Бул багыттагы илимий изилдөөлөрдүн маанилүүсү катары америка окумуштуусу К.Домар жана англичанин Р.Харроддун моделин келтирсек болот. Алардын ишин улантуучулардын бири Р.Солоу. Анын неоклассикалык модели ички дүң продукциядагы сактоо каражаттарынын үлүшүн экономикалык өсүштүн аныктоочу фактору катары негиздеген.

Кийинки окумуштуулар экономикалык өсүштүн моделине жаны факторлорду киргизип, изилдөөнүн чөйрөсүн кеңейтүүгө аракеттенишкен. Биринчи мындай аракет адам капиталына байланыштуу факторлорду киргизип өсүш моделин кеңейтүүгө байланыштуу. Бул багытта биринчилерден болуп көңүл бурган Т.Шульц, андан кийин ал идеяны кеңири иштеп чыккан Э.Денисон болгон.

Экономикалык өсүш дайыма эле коомдук институттардагы, адамдардын жүрүш-турушундагы жана идеологиялардагы өзгөрүүлөр менен коштолот. Буга «модернизация» деп аталуучу жалпы урбанизация процесси, институционалдык комплекстеги жана акыл-ой мүдөөлөрүндөгү өзгөрүүлөр мисал боло алат. Тактап айтсак алар: мамлекет менен жеке сектордогу илимий изилдөөлөрдү кеңири жайылтуу; билим берүү жана окутуу иштерин өнүктүрүү; жумуш менен камсыздоону жогорку денгээлде кармоо; катуу фискалдык саясатты, акча-кредит экспансия саясаты менен тыгыз айкалыштыруу.

2009-жылы «Кыргыз Республикасынын 2020-жылга чейин экономикалык өнүгүүнүн инновациялык модернизациялоо стратегиясы» иштелип чыккан. Анын негизги максаты-экономиканын арымдуу өнүгүшүн камсыз кылуу. Мында, алгачкы жылдар экономика андан ары өсүш үчүн өзүндөгү күчтөрдү, мүмкүнчүлүктөрдү жана стимулдарды кайрадан жаратууга жумшалат. Демек, биринчи жылдар өндүрүштүн чөгүшүнүн токтолушунун, өндүрүштүн артыкчылыктуу тармактарынын жана фирмалардын модернизациялоо аркылуу жанданышы, өсүшү менен экономиканын реалдуу секторунун өткөөл денгээлиндеги биротоло комплекстүү турукташуусунун жылдары болмокчу. Андан аркы жылдарда өндүрүштүн изден тайбастан өсүшү, жүгүртүү каражаттарын толтуруу, фирмалардын инвестициялык мүмкүнчүлүктөрүн көбөйтүү, продукцияны сатып өткөрүү ишинде илгерилөө жүрөт. Ошентип, Кыргыз Республикасынын социалдык экономикалык өнүгүшүнүн, инновациялык модернизациялоо стратегиясынын милдеттери- тиешелүү инфраструктураларды жана өбөлгөлөрдү түзүү жолу менен республиканын өндүрүшүнүн жана бүткүл экономикалык турмушунун өркүндөшүн камсыз кылуу.

Демек, келечектеги мезгил экономиканын өсүү нугуна түшүшү, өндүрүп чыгаруу процессинин бардык каражаттары менен механизмдери толук даражада иштеши менен белгиленүүгө тийиш.

Ошентип, өндүрүш арзан, сапаттуу жана атаандаштыкка жарактуу продукцияны рынокко улам көбүрөөк көлөмдөрдө чыгарат. Демек, бул мезгилдин милдети инновациялык негизде экономиканын бардык табигый өндүрүп чыгаруучу процесстерин иштетүүдө турат. Келечекте реалдуу секторду өркүндөтүүнүн жалпы стратегиясында төмөнкүлөр республиканын экономикасынын артыкчылыктуу тармактары деп аныкталат:

- отун-энергетика комплекси;
- айыл чарбасы жана тамак-аш өнөр жайы;
- жеңил өнөр жайы (текстиль жана тигүү өндүрүшү, мех жана булгаары өндүрүшү, элдик көркөм кол өнөрчүлүк);
- тоо-кен өнөр жай комплекси;
- өнөр жайынын электротехникалык жана радио электрондук тармагы.

Мында эң маанилүү роль социалдык багыттагы аралаш экономиканы түзүүгө, элдин турмуш денгээлин жогорулатууга ыйгарылат.

Көрсөтүлгөн максаттарды жана милдеттерди жүзөгө ашыруунун жолдору төмөнкүлөр:

1. Республика башынан өткөрүп жаткан өзгөчө кыйынчылыктарынан жана татаалдыктарынан улам мамлекеттин ролу өтө маанилүү болуп эсептелет. Өкмөт, өндүрүштүк-чарбалык, экономикалык жана финансылык министрликтер менен ведомстволор аркылуу өндүрүштүк-чарбалык ишти кайрадан жаратуунун башкы түйшүгүн алууга, фирмаларга жана ишкерлерге ыңгайлуу шарт түзүүгө, алардын олку-солкулардан өтүшүнө жардамдашууга жана өндүрүш менен экономиканын башка бардык чөйрөлөрүнө ишкердик жигердүүлүктү жайылтууга тийиш.

2. Ата Мекендик өндүрүшчүлүрдү, үй чарбаларын эң оболу, өзүнүн ички рыногуна багыт алдыруу керек. Бул рынок энергетиканы, айыл чарбасын, тамак аш жана жеңил өнөр жайын, андан соң курулушту, машина жасоону, транспортту, сооданы жана реалдуу сектордун башка тармактарын жандандыруу жана көтөрүү үчүн локомотив катары кызмат өтөөгө тийиш. Тамак-аш азыктүүлүктөрүнө жана эн кеңири керектөөчү товарларга туруктуу суроо-талап болгон учурда, бул рыноктогу иш өндүрүшкө бир жолку ири инвестицияларсыз, анын тез жүгүртүлүшүндө салыштырмалуу бир азыраак капитал менен бүткөрүлө тургандыгын эске алуу керек.

Импорттук товарларды ички рыноктон сүрүп чыгаруу үчүн эч кандай мажбурлоочу чараларды жана ашкере бажы пошлиналарын киргизүүнүн кереги жок. Өзүлөрүнүн жакшы сапаттагы жана кыйла арзан азык түлүктөр менен товарларын рынокко көбүрөөк чыгарышы үчүн ата мекендик өндүрүшчүлөргө жардамдашуу гана керек.

3. Тоо кендерин казып алуу өнөр жайынын, түстүү металлургиянын жана машина жасоонун ишканаларында зор кубаттуулуктарды мүмкүн болушунча тезирээк иштетүү, оң миндеген адамдарды иш менен камсыз кылуу керек. Ушул максатта баалуу кагаздардын алгачкы жана экинчи рынокторун жандандыруу жана ушул фирмалардын менчигинин бир бөлүгүн жана капиталдардын аларга акциялардын ири пакеттерин сатуу жолу менен башка өлкөлөрдүн финансылык өнөр жай корпорацияларына чечкиндүүлүк менен өткөрүп берүү зарыл. Ушунун аркасында негизинен тышкы берип туруучуларга жана тышкы керектөөчүлөргө багыт алган республиканын ири ишканалары сырьё, материалдар, жабдуулар, продукцияны сатып өткөрүү рыноктору, инвестициялар менен камсыз кылуу боюнча өз абалын олуттуу жеңилдете алышат.

4. Экономиканы жандандыруу жана көтөрүү үчүн мамлекет капиталдык салымдарын экономикага жумшоону жана багыттоону катуу көзөмөлдүккө алышы жана координациялап турушу зарыл. Фирмалар менен ишканалардын ички топтоолору, үй чарбаларынын жана калктын аманаттары, чет өлкөлүк түз инвестициялар жана кредиттер реалдуу секторго, ички жана тышкы рынокторго жакшы жана керектүү товарлар менен кызмат көрсөтүүлөрдү тез берише ала турган фирмаларды өнүктүрүүгө багытталышы маанилүү. Инвестициялык саясаттын негизги максаты экономиканы турукташтыруу жана андан ары өнүктүрүү боюнча экономикалык реформалардын өкмөттүк программасынын чектеринде өлкөдө инвестициялык кырдаалды жакшыртуунун негизги принциптерин жана багыттарын түзүү болуп саналат. Жагымдуу инвестициялык кырдаалдын болушу капиталдык салымдардын өсүшү үчүн шарт түзөт.

5. Өндүрүштө жумшоо үчүн зарыл жүгүртүү каражаттарын жана капиталдык салымдарды түзүүгө карата, фирмалардын жана үй чарбаларынын мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү максатында, банктардын кредиттерине пайыздык ставкаларды төмөндөтүүгө жана салыктын оорчулугун басып салууга багытталган чараларды ишке ашыруу керек. Өндүрүшчүлөргө кредит үчүн акы төлөө ставкасы эң төмөнкү пайызда, ал эми салыктардын жалпы чоңдугу баланстык пайданын ондон бири чектеринде болгудай жасоо керек.

6. Республиканын өкмөтүнүн эң маанилүү камкордуктарынын бири фирмалар менен акционердик коомдордун, компаниялардын, корпорациялардын, банктардын жана башка өндүрүштүк, чарбалык, финансылык жана башка экономикалык уюмдардын жетекчи кызматтарына жөндөмдүү, иштин көзүн тааныган жана таланттуу ишкерлерди тандоо, даярдоо жана жайгаштыруу болууга тийиш. Мында, биринчи кезекте анык ишкерлер натыйжалуу өнүгүүнүн жолу менен жылдырууга тийиш.

7. Өкмөт, ишин толугу менен же жарым –жартылай токтотуп коюшкан фирмаларды ондоого, кайра уюштурууга жана жоюуга өзгөчө көңүл бурушу керек. Алардын ишин стимулдаштыруу боюнча жалпы экономикалык методдор, тажрыйба көрсөткөндөй оң натыйжаларды бербей жатат. Ар бир ишкана үчүн өзгөчө шарттар жана факторлор мүнөздүү.

Өлкөнүн экономикалык өсүш денгээлин аныктоодо анын алгачкы чекитин белгилөө зарыл. Дүйнөдөгү көп өлкөлөрдө экономикалык өсүштүн денгээлин аныктоодо АКШ менен салыштырышат. Ар бир өлкөнүн ондуруштук факторлорунун ар турдуулугун жана өнүгүү шарттарын эске алуу менен экономикалык өсүштүн денгээлин бир көз карашта баалоого болбойт. Экономикалык өсүүнүн негизги максаты бул жарандардын материалдык жыргалчылыгын арттыруу жана улуттук коопсуздукту камсыздоо.

Материалдык жыргалчылыкты арттыруу экономикалык өсүштүн негизги максаты болот. Жалпысынан экономикалык өсүш өлкөнүн экономикалык кубаттуулугунун көрсөткүчү болуп саналат. Өлкөнүн экономикасынын өнүгүүсү биринчиден өнүгүүнүн циклдик мүнөзүн белгилейт, экинчиден экономиканын төмөндөшү учурундагы өзгөрүүнүн жыйынтыгы болуп саналат. Ошондуктан, негизги көнүлдү экономикалык өсүшүнүн темпине эмес, экономиканын глобалдык өзгөрүүсүнө, анын туруктуу багытына жана сапаттуулугунун жанылануусунун мыйзам ченемдүүлүгүн камсыздоо.

Макроэкономикалык өзгөрүү менен бирге микроэкономикалык, тармактык жана экономикалык өсүштүн өнөр жайлык негизин, ишкердүүлүктүн орчундуу маселелерин, өндүрүүчүлөрдүн, керектөөчүлөрдүн жана мамлекеттик бийликтеги институттардын жаны экономикалык түзүлүшүн калыптандыруу, өлкөнүн экономикасынын пайдалуулугун жогорулатуу, сырткы чөйрөнү өзгөрүү шарттын, экономиканын туруктуулугун камсыздоо болуп саналат.

Колдонулган адабияттар:

1. Жайчыбекова К.Ж., Экономика. -Б., 2008
2. Мусакожоев.Ш.М. Экономика. -Б., 2012г 112-114стр
3. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. -М., 2008ж

4. Мусакожоев Ш.М. Экономика Кыргызской Республики. -Б., 2000г 98-99стр
5. Экономическая теория: микроэкономика, макроэкономика, мегоекономика М., 2000г Камаев В. Д. и др. Экономическая теория. -М., 2000
6. Закон КР «Об общих началах разгосударствления, приватизации предпринимательства в КР» от 12.01.92.
7. Сарыгулов Д. XXI век в судьбе кочевников. -Б., 2001. //Экономическая теория. – Рыночная экономика и демократия. стр. 45-71.

Рецензия жазган: э.и.к., Ж.Баласагын атындагы КМУнун доценти Н.Ж.Жумабекова